

hosszú sora tanúskodik az ellenkezőjéről, ismételtelen rámutatva arra, hogy a társadalmi nyomás milyen könnyen van hatással azokra a dolgokra, amelyeket mondunk, hiszünk, teszünk, gondolunk és eszünk. A befolyás miatti aggodalmunk ugyanarra a félelemre megy vissza, mint amelyet Aquinói Tamás is érzett, ugyanabból a kételyből táplálkozik, mint amely az alkoholisták vagy szektások családját gyötri. Erős befolyások közepette hogyan tudunk odatalálni és ragaszkodni önmagunknak ahhoz az eredeti, tagadhatatlanul egyéni szikrájához, szabad akaratunkhoz, jellemünkhöz, sőt akár lelkünkhöz? A befolyás fogalma épp ezt a félelmet fedi fel: hogy nem tudunk. Vagy talán eleve soha nem is létezett olyan, hogy önmagunk.

(*The New York Times Magazine*)

Yascha Mounk⁷

Mit taníthat számunkra a Római Köztársaság bukása Amerikáról

Edward J. Watts: *Halandó köztársaság: Hogyan került Róma zsarnoki uralom alá (Mortal Republic: How Rome Fell Into Tyranny)*, Basic Books, 2018, 336 oldal) című könyvének recenziója

A Kr. e. harmadik évszázad vége felé súlyos fenyegetés érte a Római Köztársaság uralmát az Appennini-félszigeten. I. Pürrosz (latinul Pyrrhus) épeiroszi királynak – hús félelmetes harci elefánt bevetésével – kegyetlen csaták sorozatában sikerült legyőznie a római seregeket. Amikor Pürrosz egy viszonylag kedvező békeszerződést ajánlott fel Rómának, a jelentős államférfiak nagy része lelkesen egyezett bele az alkuba.

Mint Edward J. Watts rámutat a *Halandó köztársaságban*, a római politikai intézmények vitathatatlan erejének köszönhető, hogy

Pürrosz győzelme végül annak közmondásos vereségéhez vezetett. Amikor a Szenátus öszszegyűlt az ajánlat megvitatására, „egy Appius Claudius nevű idős, vak szenátort vittek be fia a szenátus épületébe.” Amikor elcsendesedett a terem, az felállt, és ostorozni kezdte képviselő-társait: „Sokáig csapásnak gondoltam szemeim szerencsétlen állapotát, de most, amint hallom ezeknek a szégyenletes határozatoknak a megvitatását, amelyek ártanak Róma hírnevének, azt kívánom, hogy bár ne csak vak lennék, hanem süket is.” Claudius óva intett attól, hogy meghajoljanak Pürrosz előtt, mert akkor a Római Köztársaságnak még több külső erővel gyűlne meg a baja. Bármilyen kicsi is az esély a győzelemre, Rómának nincs más választása, csak a küzdelem folytatása.

Miután Pürrosz képtelen volt szerződéssel kibékíteni a Római Köztársaságot, megvesztegetéssel próbálkozott. Amikor Fabricius szenátor – akiről köztudott volt, hogy épp olyan szegény volt, mint amilyen kiváló – Pürroszhoz ment tárgyalni egy fogoly kiváltása ügyében, az olyan temérdek aranyat és ezüstöt ajánlott fel neki, hogy a világ egyik leggazdagabb emberévé tette volna. Fabricius azonban visszautasította. „A Római Köztársaság mindenben gondoskodik azokról, akik közéleti szerepet vállalnak” – jelentette ki gőgösen. Mivel még a legszegényebb embernek is lehetősége volt a legmagasabb hivatali pozícióba jutni, Fabricius számára messze fontosabb volt saját hírneve, mint Pürrosz pénze.

Watts rámutat, hogy ez a két beszéd együttesen magába foglalja Róma figyelemre méltó sikerének alapjait. „A köztársaság megalakulásakor olyan jogi és politikai struktúrát biztosított, amely a rómaiak egyéni energiáit olyan utakra terelte, amelyek az egész római nemzetközösségnek javára váltak.” A rákövetkező évszázadok során azonban ezek az alapok lassan megrendültek, majd gyorsan összeomlottak.

Mivel az alapító atyák az Egyesült Államokat kifejezetten a Római Köztársaságról mintázták, egy az utóbbi bukásának körülményeit vizsgáló tanulmány igen nagy jelentőségűnek bizonyulhat saját korunk számára. Watts szavaival élve,

7 Yascha Mounk a Harvard Egyetem oktatója.

könyve azt az elsődleges célt szolgálja, „hogymég inkább felhívja az olvasók figyelmét azokra a problémákra, amelyek azoktól a politikusoktól erednek, akik megszegik a köztársaság politikai normáit, és azoktól az állampolgároktól, akik úgy döntenek, hogy az előbbieket nem büntetik meg ezért.” Vajon eléri-e a szerző ezt a nagyratörő célt?

A Római Köztársaság gyötrelmes pusztulásának Watts szerinti változatában a lassan zajló szerkezeti átalakulások már magukban hordozták a pusztulás csiráit. A népesség robbanásszerű növekedésével, és a gazdaság egyre kifinomultabbá válásával a szegény polgárok növekvő hányada követelt elégtételt. Mivel azonban a köztársaság intézményeit patriciusok uralták, akik sokat veszíthettek a földreformhoz hasonló intézkedéseken, ezek soha nem foglalkoztak az egyszerű rómaiak sérelmeivel. Miközben a nép dühe csak fokozódott a mind rosszabbul működő intézményekkel szemben, vetélytársaikon túltenni vágyó becsvágyó patriciusok lelkes támogató bázist kezdtek kiépíteni a túlzott ígéretés eszközhöz folyamodva. Ezek a *popularesnek* hívtott emberek – a Tiberius Gracchushoz és öccséhez hasonló populisták – voltak azok, akik hatalmi törekvéseik közepette elsőként szegték meg a köztársaság legrégebb óta fennálló normáit.

Róma hadseregének átalakítása még tovább súlyosbította a növekvő egyenlőtlenség problémáját. A köztársaság korai napjaiban a katonák állampolgári kötelességüknek tekintették a katonai szolgálatban való részvételt. A parancsnokok a nagy megtiszteltetés és a feljebbjutás reményében cselekedtek. A Kr. e. II. század vége felé azonban a hadsereg alapvetően magánkézbe került. A parancsnokok tisztában voltak vele, hogy az újonnan szerzett területek kifosztása hatalmas gazdagsághoz juttatja őket. A katonák azt remélve jelentkeztek a portyára, hogy busás földjuttalomban lesz részük, amelyen majd gazdálkodhatnak. Ilyen a parancsnokukhoz egyre jobban ragaszkodó katonák, és ilyen bármi áron a lehető legnagyobb haszonra hajtó parancsnokok mellett a Szenátus kezéből kicsúszott az irányítás.

Ezeknek a feszültségeknek a kialakulása sokáig tartott. Amikor azonban elérte egy kritikus pontot, Róma megdőbbséte gyorsasággal szállt alá a káosz és zűrzavar világába.

A Pürrosz-korszak és Tiberius Gracchus felemelkedése közt eltelt másfél évszázad alatt egyetlen jelentősebb politikai erőszakcselekmény sem történt; majd Tiberius földreformokat erőltetett a Szenátus vétója ellenében. Az ezt követő összetűzésekben nemcsak őt gyilkolták meg, hanem követőinek száai is áldozatul estek. Megtört a nyers erő politikájára vonatkozó tabu, és már nem volt visszaút.

A rákövetkező években gyorsan magától értetődővé vált populista politikusok számára, hogy céljaik elérése érdekében figyelmen kívül hagyják a régóta fennálló normákat; katonai parancsnokok számára, hogy – Róma elfoglalásával fenyegetözve – rákényszerítsék a Szenátusra akarataikat; a vetélkedő tábornokok számára pedig, hogy egymással háborúzzanak. „Rómában az első politikai gyilkosság utáni évtizedekben a politikusok elkezdtek felfegyverezni híveiket és rákaptak az erőszakkal való fenyegetőzésre, hogy így befolyásolják a népgyűlések szavazatait és a magisztrátusok [legfőbb tisztviselők] megválasztását. Két nemzedékre sem telt, és Rómában dúlt a polgárháború.”

Ha szeretnénk elkérlni azt a sorsot, amely végül Rómának jutott – figyelmeztet bennünket Watts – „mindannyiunk számára elengedhetetlen, hogy megértsük, hogyan működött Rómában a köztársaság, mit ért el, és hogy majdnem öt évszázad eltelté után polgárai végül miért fordítottak hátat neki, és fogadták el inkább Augustus önkényuralmát”. Bizonyos értelemben véve a könyvnek nem sikerül megvalósítania ezt a célkitűzést. Különösen a könyv előrehaladtával Watts, a San Diegó-i Kaliforniai Egyetem történészprofesszora elhanyagolja a jelentősebb irányvonalak gondos elemzését cserébe annak a sok konfliktusnak az aprólékos leírásáért, amelyek fennállásának utolsó évszázadában osztották meg a köztársaságot. Időnként már szinte elzibbasztja elménket a csapásoknak ez a végtelen áradata: valamely régóta követett szabály ismételt

megszegése, a legutóbbi parancsnok, aki Róma elfoglalásával fenyegetődzik, még egy újabb eltolódás a mindig is ingatagnak számító hatalmi felállásban.

Más szemszögből nézve, a Róma osztályrészeként jutó bajok felsorolása épp arra szolgál, hogy hangsúlyozza a könyv igen sürgető üzenetét. Ha kifejténénk azt a rejtett analógiát, amely a *Halandó köztársaságon* végigvonul, akkor nem kis valószínűséggel Tiberius Gracchus bohózatba illő reinkarnációjaként látnánk Trumpot. A populisták öséhez hasonlóan Trumpot is egy olyan politikai rendszer túlságosan is valós hibái lökték a hatalomba, amely képtelen volt gátat szabni a növekvő egyenlőtlenségnek, vagy mozgósítani polgárai legjobbjait a közjóról alkotott közös elképzelés érdekében. Trump – akár csak Gracchus tette – abban a hitben ringatja magát, hogy teljes mértékben jogában áll a Köztársaság hagyományait lábbal taposni, mondván, hogy a kismemizettek nevében cselekszik.

Ha helyes az analógia, akkor a jó hír a következő: ha majd egyszer saját halandó Köztársaságunk története megírattatik, Trumpról ki fog derülni, hogy viszonylag jelentéktelen szereplőnek számít. Messze áll attól, hogy egymagában szétrombolja politikai rendszerünket – alakja csak átmeneti, akinek megválasztása jelzi annak mértékét, hogy demokráciánk hiányosságai végül mekkora kárt okoztak.

A rossz hír pedig az, hogy – gyaníthatóan – az eljövendő évtizedek során a nyugalom és a béke csak ritka pillanatokban jut majd osztályrészünkül. Jóllehet négy nemzedéknyi idő telt el Tiberius Gracchus erőszakos halála és Augustus gyors teljhatalomba emelkedése között, a közbeeső évszázadot végig szinte szakadatlan félelem és zűrzavar uralta. Ha helyes a *Halandó Köztársaság* vezérfonalául szolgáló központi analógia, az amerikai politikai rendszerre jelenleg nehezedő gondok és feladatok valószínűleg még akkor is megmaradnak, amikor a Fehér Háznak már új lakója lesz.

(The New York Times Magazine)

Natalie Nougayrède

Reménysugár Európa számára Fehéroroszország vérázította földjein

Demokrácia és párbeszéd után sóvárog az a térség, amely tanúja volt a huszadik század legszörnyűbb rémtetteinek

2018 decemberében Minszkbe utaztam európai történészek egy csapatával. Fehéroroszország fővárosától néhány kilométerre olyan emlékhelyekre látogattunk el, ahol mind a náci, mind a sztálini titkosrendőrség a huszadik század legborzasztóbb bűntetteit követték el valamikor. Néhány helyi fiatallal is beszéltem akkor, akik felébresztették bennem a reményt azzal kapcsolatban, hogy miként nézhet majd ki egyszer egy valóban egységes Európa.

Évekre visszamenőleg ez volt a legtanulságosabb utam: mély belemerülés volt az európai emlékek ellentmondásos világába, hangsúlyozva annak nehézségét, hogy meghaladjuk a sztereotípiákat és ideológiai sémákat, valamint az emberek fejében a hidegháború örökségét.

Furcsának tűnhet, de bárki számára, aki lépést akar tartani azzal, amit Európa jelent, erre vitathatatlanul épp innen nyílik a legjobb rálátás, ezen a mocsarakkal és fenýfákkal tarkított, városokkal és falvakkal telepettyezett síkvidéken, amelyre nyomasztó súllyal nehezedik a múlt.

Az Európai Unió határain – természetesen – kívül eső Minszk egy olyan nemzet fővárosa, ahol egy diktátor uralkodik, egyfajta szürke zónában Európa és Oroszország között. Nyugaton kevesen tudnak Fehéroroszországról, nemhogy idelátogattak volna. Ugyanakkor élénken kellene élnie tudatunkban. „Fehéroroszországban lenni volt a legrosszabb a második világháború idején” – jegyezte meg egyszer Timothy Snyder történész. A *Véres övezet – Európa Hitler és Sztálin szorításában (Bloodlands)* című könyvében Snyder beszámol arról, hogyan gyilkoltak meg 14 millió embert 1933 és 1945 között egy a Balti-tengertől a Fekete-tengerig